

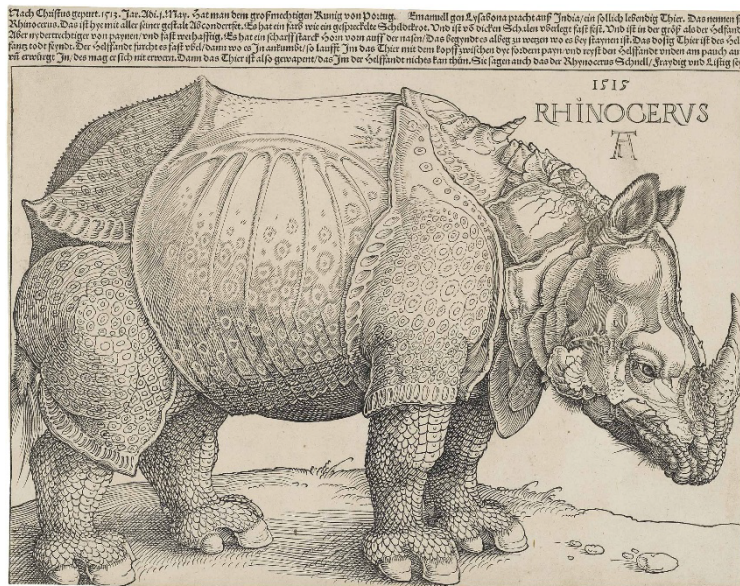
Nieuwsbrief van de Vrienden | September 2025

Object in de kijker

Dirk I of II Van Eyck, Kokosnootbeker (1602 – 1603)

De ontdekkingsreizen naar Afrika en de Oriënt brachten allerlei voorwerpen maar ook dieren naar de Nederlanden die tot ver in de middeleeuwen volstrekt onbekend waren. Een van de meest exotische dieren die men al vroeg meende te kennen was de leeuw. Maar wie ooit in het Alhambra bij Granada is geweest en de vier leeuwen heeft gezien die rond een fontein staan gedrapeerd, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat de steenkapper die deze dieren beitelde dergelijke dieren nooit goed heeft bekeken, niet op papier, laat staan in de werkelijkheid.

Albrecht Dürer maakte in 1515 een houtsnede van een neushoorn die dat jaar uit India naar Lissabon was verscheept als geschenk voor Leo X, de toenmalige paus.

Een dergelijk beest had men hier in Europa nog nooit gezien, of althans niet in de duizend jaren vóór de aankomst van het dier in 1515. Pas in 1498 was het de Portugezen gelukt om via de kust van Afrika en langs Kaap de Goede Hoop India te bereiken. Tien jaar eerder was men erin geslaagd voor het eerst die kaap te rondren. Wel hadden de Portugezen al eerder de kust van West-Afrika stap voor stap in kaart gebracht. Daarmee werd in 1415 begonnen na de inname van de stad Ceuta, gelegen in Noord-Afrika aan de Straat van Gibraltar. De stad behoort tegenwoordig nog altijd tot het Spaanse grondgebied.

In Europa waren uit Egypte afkomstige kokosnoten al eerder bekend maar pas nadat voet aan wal was gezet in Westelijk Afrika, en meer nog, nadat India per schip bereikbaar was geworden, kwam de vrucht naar onze

contreien. Kokosnoten bleven natuurlijk zeldzame dingen, hetgeen moge blijken uit de vervaardiging, vooral in de zestiende eeuw, van fraai uitgevoerde kostbare kokosnootbekers. De fascinatie voor exotische voorwerpen nam niet weinig toe na de ontdekking van de Nieuwe Wereld. Nadat Columbus – afgezien van de Vikingen die er al eerder aan land waren gegaan, maar dan noordelijker – als eerste Europeaan er in 1492 in geslaagd was de Atlantische Oceaan over te steken, traden allerlei andere ontdekkingsreizigers in zijn voetsporen en kwamen de meest uiteenlopende voorwerpen uit die landen naar Europa. Al vóór het einde van de vijftiende eeuw werden zo grote hoeveelheden “schatten” uit het Goudland naar Europa vervoerd (roofkunst!), waaronder tal van uit puur goud vervaardigde voorwerpen.

De collectie van Margareta

Door al die exotische voorwerpen – Margareta van Oostenrijk had in haar Mechelse paleis heel wat van dergelijke artefacten in haar collectie – groeide de belangstelling voor zaken die in Europa niet voorkwamen. In de kiem was die interesse gelegd in de periode van de Kruistochten maar de hoeveel zaken die men tijdens die reizen kon meenemen bleef beperkt. Zodra het om hele scheepsladingen vol ging, veranderde dat. Zo is waarschijnlijk te verklaren dat kokosnootbekers vooral vanaf de zestiende eeuw in trek kwamen. De al eerder genoemde Albrecht Dürer zou er, op zijn reis door de Nederlanden in 1520 en 1521, enkele hebben aangeschaft.

Een tiental jaren geleden kwam bij een Antwerps veilinghuis een kokosnootbeker op de markt. Dergelijke objecten zijn niet alleen zeer zeldzaam maar nog minder vaak worden ze te koop aangeboden. In 2005 werd bij de tentoonstelling Dames met klasse een prachtige kokosnootbeker getoond uit de verzameling van het Antwerpse Museum Sterckshof. Deze is gedateerd op 1543-44. Het Hof van Busleyden hoopte eindelijk zijn kans schoon te zien om nu ook een dergelijke beker voor zijn collectie te kunnen verwerven. Een bezoek aan het Antwerpse veilinghuis draaide evenwel uit op een teleurstelling. De kwaliteit van de beker was niet overtuigend, hoewel de kokosnoot zelf, zoals vaak het geval is, was voorzien van een interessante gegraveerde mythologische voorstelling. De zilveren houder was evenwel niet fraai en ook de kokosnoot zelf toonde lelijke kleurverschillen. De koop ging dus niet door.

Maar wie schetst onze verbazing toen niet lang daarna de aandacht werd gevestigd op een kokosnootbeker die tijdens een kunstbeurs in Brussel werd aangeboden.

Bovendien ging het in dit geval om een beker waarvan de houder door een Mechelse zilversmid was vervaardigd. Uit de merken kon afgeleid worden dat het ging om Dirk I of II van Eyck en dat het voorwerp was gemaakt in 1602-1603. Na gedetailleerd onderzoek van het zilver door de beste experts van België was de conclusie: het zilver dateert inderdaad uit het begin van de zeventiende eeuw. Hoewel de beker eruitziet alsof hij gisteren werd gemaakt – zo volmaakt ziet hij er uit – was men het er unaniem over eens dat hij origineel is.

De prijs was er ook naar! De budgetten van het Hof van Busleyden waren niet toereikend om het kleinood uit eigen middelen te bekostigen. Gelukkig werd de oplossing gevonden – nadat bij de handelaar een optie op de beker was genomen; hij was bereid om deze vrij lang open te houden – om het voorwerp te laten aankopen door het Fonds Léon Courtin-Marcelle Bouché, dat beheerd wordt door de Koning Boudewijnstichting. Aangezien de Stichting er niet zelf een kunstcollectie op nahoudt, werd besloten de kokosnootbeker in langdurige bruikleen te geven aan het Hof van Busleyden. Zo is ons museum toch nog in het bezit gekomen van zo'n unieke beker, en dan nog wel vervaardigd door een Mechelse zilversmid. Deze kokosnootbeker kan bewonderd worden in het museum want het maakt deel uit van de vaste opstelling.

Wim Hüsken

Literatuur

- Over de verzameling exotische voorwerpen in de collectie van Margareta van Oostenrijk schreef Joris Capenberghs, "Margareta van Oostenrijk, het Hof van Savoyen en de Nieuwe Wereld", in Dames met klasse. Margareta van York | Margareta van Oostenrijk, redactie Dagmar Eichberger, Leuven: Davidsfonds, 2005, blz. 297-309. De kokosnootbeker van het Museum Sterckshof is beschreven op blz. 326-27.

Bijschriften illustraties

- Afb. 1. Albrecht Dürer, Rhinoceros (1515). New York, Christie's, 2013 (publiek domein).
- Afb. 2. Dirk I of II van Eyck, Kokosnootbeker (1602-1603). Mechelen, Hof van Busleyden, inv.nr. 00009 (© erfgoed.kbs.be).